

سکه‌های ایران

پیش از اسلام

در دوره مرکزی آستان قدس رضوی

نگارش و پژوهش:

امین امینی

ناشر:

پازینه

با همکاری علمی:

سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها، و مرکز اسناد آستان قدس رضوی

زیر نظر:

معاونت سازمان در امور موزه‌ها

سرشناسه : امینی، امین، ۱۳۵۹ -
 عنوان و نام پدید آور : سکه های ایران پیش از اسلام در موزه مرکزی آستان قدس رضوی/نگارش و پژوهش امین امینی
 مشخصات نشر : تهران: پازینه: سازمان کتابخانه ها، موزه ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی
 مشخصات ظاهری : ۳۶۴ص: مصور (رنگی).
 شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۱۸۰-۱۲۵-۹
 وضعیت فهرست نویسی : فیبا
 موضوع : آستان قدس رضوی. موزه مرکزی
 موضوع : سکه های ایرانی — ایران
 موضوع : سکه های باستانی — ایران
 شناسه افزوده : سازمان کتابخانه ها، موزه ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی. معاونت امور موزه ها
 شناسه افزوده : سازمان کتابخانه ها، موزه ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی
 رده بندی کنگره : ۱۳۹۵ الف ۸ / م ۳۷۵۲/۲ C.J
 رده بندی دیویی : ۷۳۷/۴۹۵۵
 شماره کتابشناسی ملی : ۴۱۹۷۷۷

سکه های ایران

پیش از اسلام
 در موزه مرکزی آستان قدس رضوی

نگارش و پژوهش: امین امینی
 ناشر و سرمایه گذار: پازینه
 با همکاری علمی:
 معاونت موزه های سازمان کتابخانه ها، موزه ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی
 ویراستار: مهرداد صالحی
 نوبت چاپ: ۱۳۹۵ / او
 شمارگان:
 طراحی و صفحه آرایی: مهندس امین امینی
 چاپ و صحافی: سیب سبز و نوری
 لیتوگرافی: نقش آفرین
 شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۸۰-۱۲۵-۹
 قیمت: ۳۵۰۰۰ ریال

حق چاپ برای سازمان کتابخانه ها، موزه ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی و ناشر محفوظ است

نشانی ناشر: میدان انقلاب، ابتدای خیابان کارگر جنوبی، بن بست گشتاسب، شماره ۴، طبقه همکف

تلفن: ۷-۶۶۹۷۵۲۴۶ فکس: ۶۶۹۶۱۵۲۲ تلفن همراه: ۰۹۱۲-۱۰۵۴۰۹۸

سایت ناشر: www.pazinehpress.ir و سایت موزه های آستان قدس: www.aqm.ir

شماره تلفن گنجینه ی تمیر، اسکناس و سکه آستان قدس رضوی: ۰۵۱-۳۲۲۴۱۱۰۷

فهرست

- ۹..... سخن آغازین
- ۱۱..... پیش‌گفتار
- ۱۵..... - حلقه‌های مبادلاتی
- ۱۶..... تصاویر حلقه‌های مبادلاتی
- ۱۷..... - شاهنشاهی هخامنشیان
- ۱۸..... نقشه‌ی قلمرو هخامنشیان
- ۱۹..... مقدمه‌ی تاریخی
- ۲۴..... ویژگی‌های سکه‌های هخامنشی
- ۲۹..... - لیدی
- ۳۰..... سال‌شمار شاهان لیدی
- ۳۱..... تصاویر سکه‌های لیدی

- ۳۳..... هخامنشی -
- ۳۴..... سال شمار شاهان هخامنشی
- ۳۵..... تصاویر سکه های هخامنشی
- ۳۹..... مقدونی -
- ۴۰..... سال شمار شاهان مقدونی
- ۴۱..... تصاویر سکه های مقدونی
- ۴۵..... سلوکی -
- ۴۶..... سال شمار شاهان سلوکی
- ۴۸..... تصاویر سکه های سلوکی
- ۵۳..... باختری -
- ۵۴..... سال شمار شاهان باختری
- ۵۵..... تصاویر سکه های باختری
- ۵۹..... شاهنشاهی اشکانیان -
- ۶۰..... نقشه ی قلمرو اشکانیان
- ۶۱..... مقدمه ی تاریخی
- ۶۵..... ویژگی های سکه های اشکانی
- ۹۴..... سال شمار شاهان اشکانی
- ۹۵..... تصاویر سکه های اشکانی

۱۴۹..... - پادشاهی محلی خاراسن

۱۵۰..... نقشه‌ی قلمرو خاراسن

۱۵۱..... مقدمه‌ی تاریخی

۱۵۷..... ویژگی‌های سکه‌های خاراسن

۱۶۲..... سال‌شمار شامان خاراسن

۱۶۳..... تصاویر سکه‌های خاراسن

۱۶۵..... - پادشاهی محلی الیمای

۱۶۶..... نقشه‌ی قلمرو ایلام

۱۶۷..... مقدمه‌ی تاریخی

۱۷۷..... ویژگی‌های سکه‌های الیمایی

۱۸۴..... سال‌شمار شاهان الیمایی

۱۸۵..... تصاویر سکه‌های الیمایی

۱۹۹..... - پادشاهی محلی پارس

۲۰۰..... نقشه‌ی قلمرو پارس

۲۰۱..... مقدمه‌ی تاریخی

۲۱۱..... ویژگی‌های سکه‌های پارس

۲۱۸..... سال‌شمار شاهان پارس

۲۱۹..... تصاویر سکه‌های پارس

- شاهنشاهی ساسانیان..... ۲۲۵
- نقشه‌ی قلمرو ساسانیان..... ۲۲۶
- مقدمه‌ی تاریخی..... ۲۲۷
- ویژگی‌های سکه‌های ساسانی..... ۲۳۰
- سال‌شمار شاهان ساسانی..... ۲۷۲
- تصاویر سکه‌های ساسانی..... ۲۷۳
- کتاب‌نامه..... ۳۵۷
- فهرست اهدا کنندگان سکه به استن قدس رضوی..... ۳۵۹

www.ketab.ir

سخن آغازین

سکه یکی از مهمترین مستندات تاریخی است که شاید بتوان آن را گاهشمار ادوار تاریخ بشر دانست و در این میان بدیهی است که تاریخ کهن ایران زمین به عنوان یکی از پایگاه‌های پایه و پوی تمدن میتواند به روایت سکه‌ها مورد بررسی و کاوش قرار گیرد. رخدادهای تاریخی، تحولات سیاسی، اقتصادی و مذهبی را می‌توان در آیینی سکه‌ها به تماشا نشست و در تاریکی قرن‌ها با تلالو سکه‌ها نوری افشاند. این در حالی است که مطالعه تاریخ ایران باستان بدون منابع دست اولی چون سکه‌ها مطالعه‌ای ناتمام خواهد بود زیرا پژوهش‌گران این حوزه با فقدان منابع تاریخی دست اولی که توسط مورخان ایرانی نگاشته شده باشد، مواجه هستند.

ناگفته پیداست که آشنایی با خدمات ایرانیان به فرهنگ و تمدن اسلامی نیازمند آشنایی با پیشینه‌ی ملت بزرگ ایران است و توجه به خدمات فرهنگی، اجتماعی، اداری و اقتصادی ایرانیان به پیشرفت تمدن اسلامی مستلزم آشنایی با این ساختارها در روزگاران پیش از اسلام است. ایرانیان پیش آهنگان خدمت به اسلامند و بی‌تردید در این راه، جان فشانی‌ها کرده‌اند. این ملت تمامی داشته‌های خود را در زمینه دانش و هنر به اسلام تقدیم کرد و با روحی تازه که از آن آیین آسمانی گرفته بود شاهکارهایی بی‌نظیر در حوزه دانش، هنر و تمدن آفرید.

روشن است که هر سکه آیینی‌ای از آیین، آداب و رسوم، خط و زبان، وضعیت اقتصادی- اجتماعی و هنری هر دوره از تاریخ کهن ایران است. با توجه به این مهم در

قدم اول کوشش شده است پژوهشی فراگیر در مورد سکه‌های موجود پیرامون تاریخ ایران قبل از اسلام در موزه سکه‌ی آستان قدس رضوی انجام شود و سپس انشاء الله در کتابهای بعدی به معرفی دیگر سکه‌های ارزشمند ایران در دوره اسلامی پرداخته شود. گفتنی است مجموعه‌ی نفیس سکه‌های به نمایش گذاشته شده در موزه‌ی سکه‌ی آستان قدس شامل سکه‌های ایران پیش از اسلام، سکه‌های اسلامی و سکه‌های معاصر ایران از قاجار تا جمهوری اسلامی است. در این گنجینه، علاوه بر سکه‌های ایران، سکه‌های سایر کشورهای جهان نیز در معرض دید همگان قرار گرفته است. آقای مهندس امین امیر که در زمینه‌ی سکه‌های ایران قبل از اسلام و به ویژه سکه‌های دوره‌ی ساسانی، اوراق تألیفات و مقالات ارزشمندی هستند، اقدام به تدوین کتاب پیش رو کرده‌اند. سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی با توجه به اهمیت موضوع و در جهت بهره‌مندی بیشتر کارشناسان و محققان این رشته و با هدف تولید علم، انتقال دانش و معرفی سکه‌ی ارزشمند موجود در موزه آستان قدس رضوی، چاپ این کتاب را با همکاری انتشارات پازینه در دستور کار خود قرار داده و امیدوار است با نشر این اثر گامی در جهت معرفی و ثبت میراث کهن ایرانی برداشته باشد.

ومن الله التوفیق

محمد هادی زاهدی

رئیس سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی

پیش گفتار

کتاب پیش رو، چنان که از عنوان آن پیداست، دو هدف اساسی را دنبال می‌کند: نخست، نمایش و معرفی سکه‌های موجود در گنجینه آستان قدس رضوی و دوم، بررسی موشکافانه‌ی ویژگی‌های کلی سکه‌های پیش از اسلام.

از آن‌جا که سکه‌ها مهم‌ترین اسناد عینی و ملموس به جا مانده از دنیای کهن هستند، بررسی دقیق ویژگی‌های ظاهری آنها هم‌چون اندازه، وزن، جنس، تقسیمات واحد، نقوش پشت و رو، سال ضرب، محل ضرب و هم‌چنین دسته‌بندی تیپ‌ها و سبک‌های گوناگون نقوش آن‌ها، ضروری می‌نماید.

نگارنده با درک این ضرورت، در کتاب حاضر که تهیه شده است فهرست و دسته‌بندی تازه و به روزی از مؤلفه‌های سکه‌های پیش از اسلام فراهم کند. افزون بر این، تلاش شد تا بر پایه‌ی آخرین داده‌های سکه‌شناسی، ترتیب و نوالی تاریخی شاهان هر سلسله، تا حد امکان بازبینی و تصحیح شود. بنابراین در پژوهش پیش بر، شاه شاهد تغییرات اساسی در انتساب برخی سکه‌ها به شاهان یا تغییر محدوده‌ی پادشاهی آن‌ها، در مقایسه با منابع پیشین هستیم.

از آن‌جا که نگارنده با محدودیت در استفاده از تصاویر سکه‌هایی غیر از نمونه‌های موجود در مجموعه‌ی آستان قدس روبه‌رو بود، از ارایه‌ی تصاویر سکه‌های خارج از گنجینه، خودداری شد. البته در نگارش مطالب سکه‌شناسی کتاب، کوشش شد با برش

مقاطع ویژه‌ی سکه‌ها، برجسته‌سازی پیکره‌ی شاهان، نگاشته‌ها و نقوش، زمینه‌ی روشن‌تر شدن مباحث سکه‌شناسی فراهم آید.

در مسیر تدوین این کتاب، ناهمواری‌های بسیاری وجود داشت که عمدتاً برخاسته از بازه‌ی زمانی و مکانی گسترده‌ی تاریخ ایران پیش از اسلام، تنوع و تعدد سلسله‌ها و مهم‌تر از همه کمبود سکه‌های پیش از اسلام گنجینه‌ی آستان قدس بود. البته نباید بزرگ‌ترین دشواری همه‌ی پژوهش‌های این‌چنینی را، که کمبود منابع مکتوب، به ویژه پیرامون دوران‌های هخامنشیان، اشکانیان، و دولت‌های محلی کوچک است، فراموش کرد. در واقع بیش‌تر کشفیات علمی پیرامون این دوره‌ها و نظریات حاصل از آن، به اتکای داده‌های سکه‌شناسی انجام شده است.

کمبود منابع در این حوزه بر دلیل عمده دارد: نخست، غلبه‌ی سنت شفاهی بر سنت مکتوب در ایران و دوم، نابودی سهولت و عمدی منابع مکتوب. منظور از نابودی سهوی، اقتضای گذر زمان و رویدادهای تاریخی هم‌چون جنگ‌ها، آتش‌سوزی‌ها و پراکندگی‌هاست و منظور از نابودی عمدی، اعمال و مصالح سیاسی حکومت‌های وقت در از بین بردن تاریخ، اندیشه‌های دینی یا فرهنگ گذشته‌گان (همانند نابودی خودخواسته‌ی بخش وسیعی از منابع احتمالی دوره‌ی هخامنشی به دست اسکندر و جانشینانش و یا حذف تاریخ تمدن و فرهنگ و هنر اشکانی به دست ساسانیان که به انگیزه‌های دینی و سیاسی صورت گرفت).

مراحل تدوین و نگارش کتاب، حدود نه ماه به درازا کشید. این مراحل شامل عکس‌برداری، بازنگری شناسنامه‌ی سکه‌ها و کارشناسی دوباره‌ی آن‌ها، تدوین و ویرایش تصاویر، نگارش متن، طراحی جداول و نقشه‌ها و در نهایت چیدمان تصاویر و صفحه‌آرایی کتاب بود.

انجام این پژوهش امکان پذیر نبود مگر با اراده‌ی مجموعه‌ی آستان قدس رضوی، به ویژه آقای محمدهادی زاهدی؛ ریاست محترم سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی، آقای محسن امیری نیا؛ معاون وقت محترم سازمان در امور موزه‌ها و دکتر علی سوزنچی؛ معاون جدید سازمان در امور موزه‌ها. هم‌چنین آقای محمدحسین یزدی‌نژاد؛ مسئول گنجینه‌ی تمبر، اسکناس و سکه که پویایی این گنجینه، مدیون تلاش‌های بی‌دریغ ایشان است.

در پایان از استاد بزرگوار دکتر غلامرضا فرهاد آثار که مرا از راهنمایی‌های ارزشمند خود بی‌نصیب نگذارد، پاسگزارم. هم‌چنین قدرشناس دوستانی هستم که در تدوین شناسنامه‌های اولیه‌ی سکه‌های گنجینه کوشیده‌اند؛ هم‌چون آقایان محمدتقی صفار و محمدحسین فالیزکار و بی‌سرکار خانم زهره قاسمی و آقای محمدرضا شاهرودی‌زاده برای اسکن برخی از تصاویر. سرانجام قاردان همسر عزیزم هستم که بدون یاری دلسوزانه‌اش پایان بردن این کار، بسی دشوار می‌گشت.

نگارنده به خاطر برخی لغزش‌های ناگزیر کتاب، که ناشی از کمبود و پراکندگی منابع و هم‌چنین کم‌دانشی اوست، از محضر همه‌ی پژوهش‌گران، اساتید و دوستداران تاریخ و سکه‌ی ایران عزیز، پوزش خواسته و خود را برای دریافت نظرات و راهنمایی‌های صاحب‌نظران امیدوار می‌یابد.

امین امینی

تهران / مرداد ۱۳۹۳